

Ліна Дорошенко

кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри економічного права та економічного судочинства Навчально-наукового інституту права Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9748-6358>
doroshenkoln1@gmail.com

УДК 346.34; 347.72

СВОБОДА ДОГОВОРУ В КОРПОРАТИВНОМУ ПРАВІ ТА ЇЇ ОБМЕЖЕННЯ

АНОТАЦІЯ. Розвиток законодавства, що регулює корпоративні відносини, свідчить про лібералізацію правового регулювання корпоративних відносин, зокрема і щодо свободи договору в корпоративному праві.

Метою статті є визначення сутності свободи договору в корпоративному праві, з'ясування особливостей прояву свободи договірної регулювання корпоративних відносин та її обмежень задля удосконалення механізму регулювання договірних відносин у корпоративному праві України.

Встановлено, що свобода договору в корпоративному праві передбачає як право учасників корпоративних відносин укладати договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, так і право укладати інші договори, спрямовані на набуття або припинення корпоративних прав.

Визначено, що свобода договору в корпоративному праві означає можливість учасників корпоративних правовідносин укласти договір, обрати контрагентів за договором і вид договору, визначити умови договору, свої права та обов'язки (зміст договору), враховуючи вимоги, встановлені законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами.

Прояв або реалізація принципу свободи договору в корпоративному праві на стадії визначення умов договору обумовлені такими чинниками: 1) до договору можуть бути включені такі умови, досягнення згоди за якими допускається законом (корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає, тощо); 2) сторони в договорі можуть відступити від положень актів корпоративного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд (переважне право учасника товариства не застосовується у разі, якщо це передбачено корпоративним договором, стороною якого є такий учасник, тощо); 3) сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами корпоративного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами.

Доведено, що обмеження договірної свободи в корпоративному праві встановлюються законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами. Сторони договору в корпоративному праві не можуть відступити від положень актів корпоративного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це (у законі прямо вказується, що корпоративний договір, який встановлює обов'язок акціонерів забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним, тощо), а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів корпоративного законодавства випливає з їхнього змісту або із суті відносин між сторонами (договором не можна передбачити зміну розміру статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника тощо).

Ключові слова: свобода договору; господарські договори; євроінтеграція; корпоративне право; корпоративні відносини; корпоративний договір; судовий захист; обмеження свободи договору.

У Господарському кодексі України (далі – ГК України)¹ безпосередньо не закріплено свободу договору як загальний принцип господарювання в Україні. Свобода договору є однією із загальних засад цивільного законодавства, тому саме з цієї позиції як правова категорія вона досить широко досліджується у правовій науці². У статті 6 ГК України зазначається про забезпечення економічної багатоманітності та рівний захист державою усіх суб'єктів господарювання, свободу підприємницької діяльності у межах, визначених законом, вільний рух капіталів, товарів і послуг на території України³. Згідно з абзацами 1, 2 ч. 4 ст. 179 ГК України при укладенні господарських договорів сторони можуть визначати зміст договору на основі вільного волевиявлення, коли сторони мають право погоджувати на свій розсуд будь-які умови договору, що не суперечать законодавству⁴. З цього приводу О. Белянєвич зазначає, що

межі свободи договору в діяльності суб'єктів господарювання окреслені чинним законодавством головним чином за двома критеріями: особливим порядком укладання господарських договорів (включаючи випадки, коли укладання договору є обов'язком для хоча б однієї із сторін); мірою можливості визначати зміст договірних зобов'язань угодою сторін⁵.

Дійсно, положення чинного законодавства України щодо можливості укладання господарського договору на основі вільного волевиявлення

¹ Господарський кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 436-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 18, № 19–20, № 21–22. Ст. 144.

² С. Погрібний, 'Механізм та принципи регулювання договірних відносин у цивільному праві України' (дис д-ра юрид наук, 2009) 82–92; Н. Голубєва, 'Свобода договору як принцип цивільного права' (2009) 51. Актуальні проблеми держави і права 65–70; А. Беляєва, 'Принцип свободи договору в правовому регулюванні зовнішньоекономічного контракту' (дис канд юрид наук, 2005) 199.

³ Господарський кодекс України (н 1).

⁴ Там само.

⁵ О. Белянєвич, *Господарський договір та способи його укладання: навчальний посібник* (Наукова думка 2002) 84.

з урахуванням вимог законодавства щодо змісту господарського договору свідчать про дію принципу свободи договору і в сфері регулювання економічних відносин з урахуванням вимог правових норм, що забезпечують публічний порядок у сфері господарювання та публічні інтереси держави і суспільства.

Натомість євроінтеграційні процеси, які відбуваються в Україні, вимагають адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (далі – ЄС), що є пріоритетною складовою процесу інтеграції України до ЄС. Метою адаптації законодавства України до законодавства ЄС є досягнення відповідності правової системи України *acquis communautaire* з урахуванням критеріїв, що висуваються ЄС до держав, які мають намір вступити до нього (розділ I Загальнодержавної програми адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу (далі – Загальнодержавна програма)⁶). При цьому на першому етапі виконання Загальнодержавної програми пріоритетною сферою, в якій здійснюється адаптація законодавства України, є, зокрема, законодавство про компанії.

Отже, чинне законодавство України, що регулює діяльність господарських товариств, має бути адаптовано до законодавства ЄС з урахуванням європейських традицій договірного регулювання відносин між учасниками корпоративних відносин. Так, Принципи європейського договірного права під редакцією О. Ландо і Х. Біла (далі – Принципи), які застосовуються у разі, якщо сторони домовилися про включення їх у свій договір або про те, що їхній договір регулюється Принципами, у ст. 1:102 визначають засади свободи договору: Сторони вільні вступити в договір та визначати його зміст, дотримуючись вимог сумлінності та чесної ділової практики, а також обов'язкових норм, встановлених Принципами. Сторони можуть виключити застосування або відступити від будь-якого з Принципів або змінити їхню дію, якщо інше не передбачено Принципами⁷.

Відповідно, свобода договору має бути засадничою категорією регулювання договірних відносин у різних сферах економічної діяльності в Україні, зокрема й у сфері, пов'язаній із діяльністю господарських товариств, безумовно, з визначенням певних обмежень такої свободи договірного регулювання корпоративних відносин з урахуванням імперативних положень законодавства у сфері господарювання.

⁶ Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу: Закон України від 18 березня 2004 р. № 1629-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#n161>> (дата звернення: 05.01.2023).

⁷ Principles of European Contract Law <<https://www.jus.uio.no/lm/eu.contract.principles.parts.1.to.3.2002/portrait.pdf>> (accessed: 05.01.2023).

У цьому контексті О. Беляєвич слушно зазначає, що свобода в господарській діяльності повинна допускатися лише настільки, наскільки вона буде поєднуватися з публічними інтересами⁸.

Необхідно констатувати, що свобода договору в корпоративному праві та її обмеження недостатньо досліджувалися у національних господарсько-правових наукових працях. Більшість досліджень стосувалися свободи договору у господарських договірних відносинах. Зокрема, прояви свободи господарського договору аналізували у своїх наукових працях О. Беляєвич⁹, П. Бітюк¹⁰, В. Щербина¹¹. В. Щербина наголошує на тому, що переносити принцип договірної свободи, притаманний певним цивільним правовідносинам, на відносини за участю суб'єктів господарювання, немає достатніх підстав¹².

Свободу договору щодо регулювання корпоративних відносин досліджували О. Вінник¹³, І. Калаур¹⁴, В. Резнікова¹⁵, І. Спасибо-Фатєєва¹⁶, Т. Штим¹⁷ та ін.

У сучасних умовах розвитку законодавства, що регулює корпоративні відносини, постає нагальна потреба більш системного аналізу договірної свободи в корпоративному праві та її обмежень, що сприятиме вдосконаленню законодавства у цій сфері та забезпеченню ефективного здійснення прав учасників корпоративних відносин.

Метою дослідження є визначення сутності свободи договору в корпоративному праві, з'ясування особливостей прояву свободи договірної регулювання корпоративних відносин та її обмежень задля удосконалення механізму регулювання договірних відносин у корпоративному праві України.

Дослідження свободи договору в корпоративному праві та її обмежень потребує насамперед висловлення авторського підходу до змістовного наповнення основних правових понять і категорій, які використовуються у цьому дослідженні, зокрема, корпоративного права, корпоративних правовідносин.

⁸ Беляєвич (н 5) 85.

⁹ Там само 74–85.

¹⁰ П. Бітюк, 'До питання про співвідношення добросовісності та свободи договору' (2017) 8 Підприємництво, господарство і право 66–7.

¹¹ В. Щербина, 'До питання щодо принципів господарського права' (2014) 1 Вісник Південного регіонального центру Національної академії правових наук України 91.

¹² Там само.

¹³ О. Вінник, *Проблеми правового регулювання корпоративних і партнерських відносин* (Науково-дослідний інститут приватного права і підприємництва НАПрН України 2010) 92.

¹⁴ І. Калаур, 'Свобода договору як прояв диспозитивності в регулюванні корпоративних відносин' в *Корпоративні правочини: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції* (Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника 2013) 52–7.

¹⁵ В. Резнікова, Л. Дорошенко, 'Корпоративний договір як ефективний правовий засіб у механізмі корпоративного управління, його сутність і правова природа' (2022) 4 Право України 13–28. DOI: 10.33498/loou-2022-04-013.

¹⁶ І. Спасибо-Фатєєва, 'Акціонерні угоди' (2009) 12 Право України 182–90.

¹⁷ Т. Штим, 'Акціонерні угоди, правочини із заінтересованістю та значні правочини в акціонерних товариствах' (дис канд юрид наук, 2014) 242.

У правничій літературі сформувалися різні підходи до визначення корпоративного права та його місця в правовій системі України. Зокрема, Ю. Бисага та О. Гарагонич визначають корпоративне право як підгалузь господарського права, норми якої регулюють корпоративні відносини, що виникають у зв'язку з утворенням, діяльністю, управлінням і припиненням корпоративних підприємств¹⁸. На думку В. Цікала, в об'єктивному розумінні корпоративне право може бути визначено як система правових норм, які регулюють суспільні відносини, що виникають у зв'язку з набуттям, здійсненням, захистом і припиненням корпоративних прав у суб'єктивному розумінні¹⁹. Зважаючи на мету цього дослідження, варто обмежитися вказівкою на деякі наукові підходи до поняття корпоративного права і зазначити, що в будь-якому випадку спільним для них є те, що корпоративне право є сукупністю правових норм, які регулюють корпоративні відносини.

Визначаючи свободу договору в корпоративному праві, необхідно зауважити, що аналізу підлягатимуть договори, якими опосередковуються саме корпоративні відносини, оскільки, наприклад, господарські товариства можуть укладати господарські договори як учасники господарського обороту і суб'єкти господарювання, учасники товариства (акціонери) також можуть бути стороною різноманітних цивільно-правових договорів.

Щодо корпоративних відносин, то в ч. 3 ст. 167 ГК України, яка була чинною до 1 січня 2023 р., зазначалося, що корпоративними відносинами є відносини, які виникають, змінюються та припиняються щодо корпоративних прав²⁰.

Згідно з ч. 6 ст. 96¹ Цивільного кодексу України (далі – ЦК України)

корпоративними відносинами є відносини між учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) юридичних осіб, у тому числі які виникають між ними до державної реєстрації юридичної особи, а також відносини між юридичною особою та її учасниками (засновниками, акціонерами, пайовиками) щодо виникнення, здійснення, зміни і припинення корпоративних прав²¹.

У науці господарського права усталеним є більш широкий підхід до визначення корпоративних відносин. У цьому дослідженні будемо виходити з положень про корпоративні відносини, сформульовані В. Щербиною, який вважає, що за своєю правовою природою корпоративні відносини є поєднанням взаємопов'язаних і взаємообумовлених

¹⁸ О. Гарагонич, С. Грудницька, Л. Дорошенко (ред.), *Корпоративне право* (АртЕк 2018) 14.

¹⁹ В. Цікало, 'Корпоративні права: поняття, ознаки та класифікація' (2010) 11 *Право України* 102.

²⁰ Статтю 167 виключено на підставі Закону України "Про акціонерні товариства".

²¹ Цивільний кодекс України: Закон України від 16 січня 2003 р. № 435-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>> (дата звернення: 05.01.2023).

організаційно-господарських і майново-господарських відносин, що існують у нерозривній єдності, а тому не можуть бути предметом регулювання різних галузей права – цивільного і господарського. До організаційно-господарських відносин у складі корпоративних відносин можна віднести відносини: між засновниками (засновником) або учасниками (членами) товариства (кооперативу), зокрема органами державної влади й органами місцевого самоврядування, громадянами і громадськими й іншими організаціями, і створеним ними відповідно до закону господарським товариством (кооперативом), що виникають у процесі корпоративного управління. Зокрема, це відносини з управління товариством (кооперативом) у порядку, встановленому установчим документом; відносини стосовно реалізації права учасників на отримання інформації про діяльність товариства та їх обов'язку не розголошувати комерційну таємницю й конфіденційну інформацію щодо діяльності товариства; відносини, пов'язані з дотриманням статуту товариства (кооперативу) та виконанням рішень загальних зборів; відносини, пов'язані з виходом у встановленому порядку з товариства (кооперативу) тощо; між засновниками або учасниками товариства (членами кооперативу), зокрема органами державної влади й органами місцевого самоврядування, громадянами і громадськими й іншими організаціями, і органами створеного ними товариства (кооперативу), що виникають у процесі корпоративного управління; між органами господарського товариства (кооперативу), що виникають у процесі корпоративного управління і контролю. Майново-господарськими відносинами у складі корпоративних відносин є відносини: між учасниками товариства (кооперативу) і товариством кооперативом стосовно розподілу прибутку товариства й отримання дивідендів (кооперативних виплат і виплат на паї в кооперативі); між учасниками товариства, учасником товариства і товариством, учасником товариства (товариством) й іншими особами стосовно відчуження часток (акцій) у статутному капіталі, що свідчать про участь у товаристві; між учасником товариства (членом кооперативу) і товариством (кооперативом) стосовно виконання зобов'язань перед товариством, пов'язаних із майновою участю (вступні, членські та цільові внески членів кооперативу, паї та додаткові паї), а також щодо внесення вкладів (оплати вартості акцій) тощо; між учасниками товариства (членами кооперативу) і товариством (кооперативом) щодо реалізації права на отримання частини майна при ліквідації товариства (одержання частини майна, що залишилося, у разі ліквідації кооперативу)²².

У юридичній літературі наголошується на тому, що завдяки реалізації принципу свободи договору забезпечується динамічний розвиток еко-

²² В Шербина, 'Галузева належність корпоративних відносин і проблеми їх законодавчого регулювання' (2021) 6 Право України 22–3. DOI: 10.33498/louu-2021-06-014.

номічних відносин на основі ринкової моделі²³. Ринок капіталів, товарів, послуг обумовлює розвиток договірних відносин у всіх сферах, зокрема й у сфері корпоративних відносин, де саморегулювання набуває свого поширення.

А. Беляєва зазначає, що договір – це правовий інструмент (засіб), за допомогою якого сторони вирішують і погоджують свою волю. Таким чином, внутрішня воля при укладенні договору повинна бути належним чином виражена для її сприйняття іншою стороною. Факт узгодження волевиявлень сторін саме й виступає у вигляді цивільно-правового договору. Тому свобода волі є основою для свободи волевиявлення, а вона, зі свого боку, служить підставою для свободи договору²⁴. Дійсно, договір стає зовнішньою формою вираження волі і закріплення волевиявлення учасників корпоративних відносин, які є сторонами відповідного договору. Саме внутрішнє бажання учасників (акціонерів) сформувавши власну модель розподілу прав, обов'язків, додаткових обов'язків та визначити підстави, обсяг відповідальності з метою ефективного здійснення своїх корпоративних прав і законних інтересів сприяє укладенню договорів учасниками корпоративних відносин, дотримуючись вимог закону про публічний порядок та інших обмежень свободи договору.

А. Беляєва слушно вказує на те, що змістом свободи договору охоплюється, з одного боку, установлена нормою права свобода особи на вступ у договірні відношення, вибір контрагента, визначення умов договору, а з другого – необхідність керуватися приписами закону, обов'язковими для виконання. У зв'язку з цим теоретична конструкція свободи укладення договору має дві складові: філософську і нормативну. Перша полягає у тому, що проти своєї волі ніхто не зобов'язаний вступати у договір (відбиває філософське розуміння категорії “свобода”). Друга ґрунтується на праві особи укладати договір будь-якого змісту (відбиває юридичний зміст категорії “договір”)²⁵.

У контексті зазначених вище положень вбачається, що доцільно погодитися з тим, що свобода договору тісно пов'язана з філософським розумінням категорії “свобода”, але стосується це фізичної особи (людини), яка обирає для себе варіант поведінки, зокрема й у сфері корпоративних відносин як учасник (акціонер). Щодо товариства як сторони договору, то необхідно виходити з того, що виконавчий орган товариства діє від імені товариства у межах, встановлених статутом товариства і законом, і тим самим відображає волевиявлення товариства на укладення договору. Якщо стороною корпоративного договору є держава, територіальна громада, державне або комунальне підприємство чи юри-

²³ М. Баженов, ‘Принцип свободи договору за законодавством України, Франції та Німеччини: порівняльно-правовий аспект’ (2022) 1 Нове українське право 10. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.1>

²⁴ Беляєва (н 2) 37.

²⁵ Там само 39.

Ліна Дорошенко

дична особа, у статутному капіталі якої 25 % і більше прямо або опосередковано належать державі або територіальній громаді, то відповідні органи чи уповноважені особи діють від їхнього імені та відображають їхнє волевиявлення на укладення корпоративного договору з урахуванням також певних обмежень, обумовлених управлінням об'єктами державної чи комунальної власності.

Щодо права особи укласти договір будь-якого змісту, то в корпоративному праві це право має певні обмеження, враховуючи, що регулювання корпоративних відносин здійснюється більш імперативно на відміну, наприклад, від майнових відносин.

Аналізуючи свободу договору в цивільному праві, С. Погрібний зазначає, що

значення принципу свободи договору для саморегулювання цивільних відносин полягає в тому, що учасники цивільних відносин можуть на власний розсуд змінити законодавчу модель їх регулювання на саморегулювання, визначивши при цьому характер і зміст створених ними правил саморегулювання. <...> Принцип свободи договору має своє значення не лише для саморегулювання цивільних відносин. Не менш важливою є його роль і в імперативному (зовнішньому, державному) їх регулюванні. Проте прояв значення цього принципу при такій моделі регулювання цивільних відносин є дещо іншим. Якщо саморегулювання ґрунтується на свободі договору, і, в принципі, є неможливим без цього принципу, то державне регулювання цивільних відносин, по-перше, не ґрунтується на принципі свободи договору, а лише має узгоджуватися з ним. По-друге, таке регулювання є цілком можливим навіть на свободу договору (про що свідчить історія радянського цивільного права)²⁶.

У контексті свободи договору в корпоративному праві необхідно враховувати, що межі такої свободи визначаються не тільки законом із позиції державного регулювання корпоративних відносин, а й установчими документами та внутрішньокорпоративними актами господарських товариств.

Розглянемо сутність і межі саморегулювання корпоративних відносин, враховуючи, що для регулювання корпоративних відносин традиційно застосовувалися імперативні норми на відміну від диспозитивного регулювання цивільних відносин.

На перших етапах становлення корпоративного законодавства України правове регулювання корпоративних відносин не ґрунтувалося на свободі договору, хоча деякі договірні конструкції застосовувалися у ньому і були спрямовані на врегулювання відносин щодо набуття,

²⁶ Погрібний (н 2) 90–1.

здійснення, припинення корпоративних прав. Так, частина 1 ст. 8 Закону України “Про господарські товариства” (далі – Закон)²⁷ у редакції, яка була чинною на час його ухвалення, передбачала:

Товариство може відкривати розрахунковий та інші рахунки у банках, а також укладати договори та інші угоди тільки після його реєстрації. Угоди, укладені від імені товариства до моменту реєстрації, визнаються такими, що укладені з товариством, тільки за умови їх подальшого схвалення товариством.

Відповідно до ч. 2 ст. 26 Закону:

Засновники акціонерного товариства укладають між собою договір, що визначає порядок здійснення ними спільної діяльності по створенню акціонерного товариства, відповідальність перед особами, що підписалися на акції, і третіми особами²⁸.

Стаття 28 Закону передбачала, що

акції купуються учасниками при створенні акціонерного товариства на підставі договору з його засновниками, а при додатковому випуску акцій у зв’язку із збільшенням статутного фонду – з товариством. Акція може бути придбана також на підставі договору з її власником або держателем за ціною, що визначається сторонами, або за ціною, що склалася на фондовому ринку, а також у порядку спадкоємства громадян чи правонаступництва юридичних осіб та з інших підстав, передбачених законодавством²⁹.

Закон України “Про акціонерні товариства” (далі – Закон про АТ)³⁰ вже більше передбачив норми щодо договірної регуляції корпоративних відносин. Так, згідно з абзацом 1 ч. 3 ст. 9 Закону про АТ

засновниками може укладатися засновницький договір, у якому визначаються порядок провадження спільної діяльності щодо створення акціонерного товариства, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником, номінальна вартість і вартість придбання цих акцій, строк і форма оплати вартості акцій, строк дії договору³¹.

²⁷ Про господарські товариства: Закон України від 19 вересня 1991 р. № 1576-ХІІ. *Відомості Верховної Ради України*. 1991. № 49. Ст. 682.

²⁸ Там само.

²⁹ Там само.

³⁰ Цей Закон втратив чинність із 1 січня 2023 р. на підставі Закону України від 27 липня 2022 р. № 2465-ІХ “Про акціонерні товариства”. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. Ст. 384.

³¹ Там само.

При цьому відповідно до абз. 3 ч. 3 ст. 9 Закону про АТ засновницький договір не є установчим документом товариства і діє до дати затвердження звіту про результати емісії акцій³².

Аналіз зазначених вище положень надає підстави для виокремлення у корпоративному праві договорів, які укладаються до виникнення безпосередньо саме корпоративних правовідносин, наприклад, засновники АТ укладають між собою договір, що визначає порядок провадження спільної діяльності щодо створення АТ, кількість, тип і клас акцій, що підлягають придбанню кожним засновником, тощо.

Отже, у сфері корпоративного права можна виділити договори, які визначають права й обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним відносинам, спрямовані на виникнення корпоративних відносин і набуття корпоративних прав, наприклад, засновницький договір, договір про створення товариства з обмеженою відповідальністю тощо. Вбачається недоцільним у подальшому з боку законодавця обмеження договірної свободи учасників правовідносин, що передують корпоративним відносинам, але спрямовані на їх виникнення.

Закон про АТ, який втратив чинність із 1 січня 2023 р., передбачав і інші договори, якими врегульовані права й обов'язки акціонерів, хоча загалом саморегулювання корпоративних відносин є обмеженим. Так, у ч. 1 ст. 36 Закону про АТ зазначалося про договір про викуп товариством акцій відповідно до порядку, передбаченого ст. 69 цього Закону. Умови такого договору (крім кількості й загальної вартості акцій) повинні бути єдиними для всіх акціонерів³³.

Розглядаючи становлення правового регулювання корпоративних договорів в Україні, М. Ніколенко зазначає, що

корпоративний (акціонерний) договір розглядався як механізм обходу вітчизняного корпоративного законодавства та засіб підпорядкування певних корпоративних відносин іноземним юрисдикціям. Тогочасна судова практика йшла шляхом визнання його недійсності, чим позбавляла учасників корпоративних відносин ефективного механізму регулювання відносин з корпоративного управління³⁴.

Так, у п. 9 Постанови Пленуму Верховного Суду України “Про практику розгляду судами корпоративних спорів” зазначалося, що

³² Цей Закон втратив чинність із 1 січня 2023 р. на підставі Закону України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX “Про акціонерні товариства”. Про акціонерні товариства: Закон України від 17 вересня 2008 р. № 514-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2008. № 50–51. Ст. 384.

³³ Там само.

³⁴ М. Ніколенко, ‘Становлення правового регулювання корпоративних договорів в Україні’ [2019] 2 *Право та інновації* 43.

діяльність АТ, зареєстрованого в Україні як юридична особа, відносини між товариством та акціонерами, між акціонерами АТ щодо його діяльності, а також корпоративного управління регулюються виключно законами та іншими нормативно-правовими актами України.

У разі укладення акціонерами – іноземними юридичними або фізичними особами – угоди (правочину) про підпорядкування відносин між акціонерами, а також між акціонерами та акціонерним товариством щодо діяльності товариства, іноземному праву, такий правочин є нікчемним у силу статті 10 Закону України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV “Про міжнародне приватне право”³⁵.

Відносини між засновниками (учасниками) господарського товариства щодо формування його органів, визначення їх компетенції, процедури скликання загальних зборів та визначення порядку прийняття рішень на зборах регулюються положеннями ЦК України та Закону про господарські товариства. За своїм змістом ці норми є імперативними, а їх недотримання порушує публічний порядок³⁶.

Як бачимо, договірне регулювання корпоративних відносин було настільки обмежене, що навіть у тих випадках, коли учасники господарського товариства уклали деякі правочини щодо здійснення своїх корпоративних прав, то такі правочини вважали такими, що порушують публічний порядок.

І. Спасибо-Фатєєва зазначає, що

не можна й однозначно докоряти основному чиннику, що породив потребу в акціонерних угодах – імперативності корпоративного законодавства, звинувачуючи його в негнучкості і провокуванні домовленостей, обходячи приписи закону. Річ у тім, що імперативність властива корпоративному праву через чисельність складу акціонерів. Вона надає зручні способи регулювання відносин з таким суб’єктним складом. Проте слід враховувати, що не всі корпоративні норми сформульовані таким чином, що вони не допускають інших варіантів, тобто є імперативними, адже серед них є ті, в яких просто не вказується на таку можливість (тобто іншого поведіння); що не виключають дозвіл діяти інакше (як правило, останнє міститься в статуті або внутрішніх документах АТ); сутність яких полягає у встановленні прямої заборони діяти інакше, ніж передбачено в цій нормі³⁷.

³⁵ Про міжнародне приватне право: Закон України від 23 червня 2005 р. № 2709-IV <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2709-15#Text>> (дата звернення: 05.01.2023).

³⁶ Про практику розгляду судами корпоративних спорів: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 24 жовтня 2008 р. № 13 <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0013700-08#Text>> (дата звернення: 05.01.2023).

³⁷ Спасибо-Фатєєва (н 16) 185.

Законом України “Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів”³⁸ було доповнено Закон України “Про господарські товариства” ст. 511 “Договір про реалізацію прав учасників (засновників) товариства з обмеженою відповідальністю”³⁹, Закон про АТ – ст. 261 “Договір між акціонерами товариства”⁴⁰.

З цього приводу Ю. Жорнокуй правильно вказує, що одним з елементів диспозитивності у врегулюванні корпоративних правовідносин між акціонерами, що передбачений законодавством України, є акціонерний договір, який відповідно до ст. 261 Закону про АТ іменується договором між акціонерами⁴¹. Далі вчений наголошує на тому, що таке правове явище, як акціонерний договір, було введено з метою посилення засад диспозитивності у “надто заімператизованому”, на думку окремих фахівців, корпоративному праві. Виходячи з положень акціонерного законодавства, таким договором можуть визначатися особливості здійснення його сторонами своїх прав на акції та/або прав, посвідчених акціями, виходячи з обставин, які не врегульовані законодавством або статутом кожного АТ. З цієї точки зору акціонерний договір слід вважати регулятором корпоративних правовідносин⁴².

Сферу саморегулювання корпоративних відносин було значно розширено з набранням чинності Закону України “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю” (далі – Закон про ТОВ та ТДВ). Згідно з ч. 1 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ:

Договір, за яким учасники товариства зобов’язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (далі – корпоративний договір), є безвідплатним і вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір, який не відповідає цим вимогам, є нікчемним⁴³.

Стороною корпоративного договору також може бути саме товариство та треті особи.

Тенденція щодо розширення саморегулювання корпоративних відносин через укладення договорів знаходить своє втілення і в новітніх нор-

³⁸ Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо корпоративних договорів: Закон України від 23 березня 2017 р. № 1984-VIII <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1984-19#n18>> (дата звернення: 05.01.2023).

³⁹ Закон втратив чинність у частині, що стосується товариств з обмеженою відповідальністю та товариств з додатковою відповідальністю на підставі Закону від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII “Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю”.

⁴⁰ Закон втратив чинність із 1 січня 2023 р. на підставі Закону України від 27 липня 2022 р. № 2465-IX “Про акціонерні товариства”.

⁴¹ Ю Жорнокуй, “Акціонерний договір: сучасні реалії та тенденції розвитку” в Гриняк А, Кот О, Пленюк М (ред), *Оновлення договірних регулювань приватноправових відносин в Україні* (НДІ приват права і підприємства ім акад Ф Г Бурчака НАПрН України 2020) 395.

⁴² Там само 397.

⁴³ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю: Закон України від 6 лютого 2018 р. № 2275-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 13. Ст. 69.

мативно-правових актах. Так, згідно з ч. 1 ст. 29 Закону України “Про акціонерні товариства” (далі – Закон про АТ № 2465-ІХ), який набрав чинності з 1 січня 2023 р.:

Договір, за яким акціонери товариства зобов’язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації (далі – корпоративний договір), вчиняється в письмовій формі. Корпоративний договір може бути оплатним або безоплатним. Додатковими сторонами корпоративного договору також можуть бути саме акціонерне товариство та треті особи. Корпоративний договір, що не відповідає зазначеним вимогам, є нікчемним⁴⁴.

Отже, основну групу договорів у корпоративному праві становлять корпоративні договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов’язуються реалізувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації.

Варто погодитися з думкою Л. Сіщук, що

корпоративний договір є родовим поняттям, через правову конструкцію якого можна визначити особливості управління корпоративними правами учасників будь-якої юридичної особи корпоративного типу всередині компанії та їх здійснення у спосіб, визначений домовленістю сторін договору, у зв’язку з чим предмет корпоративного договору має важливе значення при його укладенні та визначенні цієї договірної конструкції як такої. Тому незалежно від найменування корпоративного договору як акціонерного договору чи договору між учасниками предметом цього договору є корпоративні права, що реалізуються способами, визначеними домовленістю сторін корпоративного договору в інтересах учасників юридичної особи корпоративного типу, що не суперечать імперативним нормам закону та установчим документам компанії⁴⁵.

Закон про АТ № 2465-ІХ, крім корпоративного договору, розширює можливості договірного регулювання прав та обов’язків акціонерів. Так, відповідно до абз. 3 ч. 1 ст. 103 ‘договір між акціонерним товариством та акціонером про обов’язковий викуп товариством належних йому акцій є укладеним з моменту отримання вимоги акціонера’⁴⁶.

У цілому договори, які укладаються за участі акціонерів та між акціонерами, щодо набуття, здійснення, припинення їх корпоративних прав є різноманітними. Так, на думку Т. Штим,

⁴⁴ Про акціонерні товариства: Закон України від 27 липня 2022 р. № 2465-ІХ <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2465-20#Text>> (дата звернення: 05.01.2023).

⁴⁵ Л. Сіщук, ‘Корпоративний договір’ в Гриняк А, Кот О, Пленюк М (ред), *Оновлення договірної регулювання приватноправових відносин в Україні* (НДІ приват права і підприємництва ім акад Ф Г Бурчака НАПрН України 2020) 417.

⁴⁶ Про акціонерні товариства (н 44).

Ліна Дорошенко

за суб'єктно-предметним критерієм можна класифікувати акціонерні угоди в процесі приватизації на: 1) угоди між акціонерами-інвесторами; 2) угоди між акціонерами-інвесторами та органом приватизації як окремим учасником акціонерної угоди⁴⁷.

При цьому вчена зауважує, що виходячи з договірної природи акціонерних угод, можна припустити, що їхні умови є обов'язковими тільки для їхніх учасників. Враховуючи принцип свободи договору, то сторони є вільними в укладенні акціонерної угоди, і норми законодавства також зазначають, що укладення акціонерних угод є правом, а не обов'язком акціонерів⁴⁸.

На думку О. Беяневич,

для суб'єктів господарювання, що не зобов'язані укладати договори певного виду (зокрема державні контракти), але добровільно вступають у такі договірні відносини, свобода договору в основному починається і закінчується на стадії укладення договору з огляду на спеціальний правовий режим таких договорів, оскільки в цьому випадку впливати на зміст такого договору, зміну його умов або розірвання суб'єкт господарювання може лише обмежено. Не обтяжені публічним інтересом договірні відносини формально рівних суб'єктів господарювання, які встановлюються на їх власний розсуд, теоретично ґрунтуються на принципах, визначених ЦК України⁴⁹.

Дійсно, учасники корпоративних відносин при укладенні корпоративного договору не обтяжені публічним інтересом, що притаманний державним контрактам, проте вони повинні враховувати норми про публічний порядок взагалі й обмеження, встановлені законом, статутом і внутрішньокорпоративними актами.

Як зазначає Л. Дорошенко:

Укладення корпоративного договору передбачає можливість забезпечення захисту своїх приватних інтересів учасниками товариства, для чого, власне, і створювалося товариство – для реалізації індивідуальних потреб, інтересів кожного з них. Укладення корпоративного договору в товаристві надає учасникам (акціонерам) більш широке коло прав і можливостей щодо управління та, загалом, щодо вирішення питань життєдіяльності товариства⁵⁰.

В. Крат правильно зазначає, що

⁴⁷ Штим (н 17) 109.

⁴⁸ Там само 98.

⁴⁹ О Беяневич, 'Договори у сфері господарювання' (2012) 9 Право України 202.

⁵⁰ Л Дорошенко, 'Способи захисту прав сторін корпоративного договору: проблемні питання теорії та практики' (2021) 6 Право України 98. DOI: 10.33498/іоу-2021-06-097.

при реалізації принципу свободи договору слід враховувати вимоги ЦК України, інших актів цивільного законодавства, звичаїв ділового обороту, розумності та справедливості. Тобто законодавець, закріплюючи принцип свободи договору, встановив і його обмеження. Причому останні є одночасно й межами саморегулювання⁵¹.

У цьому контексті необхідно зазначити, що реалізація принципу свободи договору в корпоративному праві має відбуватися насамперед з урахуванням загальних вимог ЦК України, додержання яких є необхідним для чинності правочину, вимог ГК України щодо загальних умов укладання договорів, що породжують господарські зобов'язання, а також вимог актів корпоративного законодавства, статуту, внутрішньокорпоративних актів.

І. Калаур наголошує, що

сучасне корпоративне законодавство з його імперативними приписами та локальне корпоративне регулювання стають тісними для сучасних корпоративних відносин. З метою забезпечення оперативної відповідності динаміки корпоративних відносин потребам ринкових видозмін визріває потреба впровадження можливості договірного регулювання у ті сфери корпоративного життя, які не регламентовані законом та статуту товариства. Основним у вирішенні поставленого завдання є визначення меж свободи вибору правил поведінки особами, які укладатимуть відповідні угоди⁵².

Вбачається, що межі договірного регулювання корпоративних відносин можуть також встановлюватися й внутрішньокорпоративними актами, враховуючи, що стороною корпоративного договору можуть бути не всі учасники (акціонери) товариства, положення корпоративного договору є обов'язковими лише для його сторін, а положення внутрішньокорпоративних актів розповсюджуються на всіх учасників (акціонерів) товариства.

Свобода договору в корпоративному праві передбачає як право учасників корпоративних відносин укладати договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, так і право укладати інші договори, спрямовані на набуття або припинення корпоративних прав.

Зокрема, до інших договорів, спрямованих на набуття або припинення корпоративних прав, належать: а) договір, який можуть укладати

⁵¹ І Спасибо-Фатєєва, В Крат, Ю Мица та інші, *Цивільний і Господарський кодекси: 2004-2014 рр.* (Спасибо-Фатєєва І В ред, Право 2014) 122.

⁵² Калаур (н 14) 56.

Ліна Дорошенко

учасники ТОВ відповідно до ч. 5 ст. 21 Закону про ТОВ та ТДВ, згідно з якою

договір, за яким виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків щодо відчуження частки у статутному капіталі товариства обумовлені обставинами, вчиняється у письмовій формі. Істотними умовами такого договору є розмір частки у статутному капіталі товариства, що відчувається, ціна договору, обставини, що обумовлюють настання, зміну або припинення прав та обов'язків сторін щодо відчуження частки у статутному капіталі товариства, строк дії договору⁵³.

б) договір про припинення товариства відповідно до ст. 53 Закону України про ТОВ та ТДВ:

<...> Товариства, які беруть участь у припиненні, можуть укласти договір про припинення, який визначатиме умови передачі майна, прав та обов'язків юридичним особам – правонаступникам, розмір часток кожного учасника у статутному капіталі кожної юридичної особи – правонаступника або коефіцієнти конвертації часток в акції (якщо правонаступниками є акціонерні товариства), склад органів юридичних осіб – правонаступників та інші умови припинення⁵⁴.

Отже, свобода договору в корпоративному праві означає можливість учасників корпоративних правовідносин укласти договір, обрати контрагентів за договором та вид договору, визначити умови договору, свої права та обов'язки (зміст договору), враховуючи вимоги, встановлені законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами.

Розглянемо деякі аспекти прояву свободи договору в корпоративному праві щодо визначення умов договору, насамперед щодо визначення предмета договору. Так, М. Ніколенко зазначає, що

предметом корпоративних договорів є дії, що визначають взаємоузгоджений порядок та особливості реалізації майнових і немайнових корпоративних прав учасників товариства або утримання від реалізації та виконання в ході організації (управління, контролю) і припинення його діяльності⁵⁵.

Далі вчений вказує, що, зі свого боку, у предмет корпоративного договору не можуть включатися положення, зокрема: щодо відчуження всього обсягу корпоративних прав чи їх частини; які суперечать положенням

www.pravoua.com.ua

⁵³ Про товариства з обмеженою та додатковою відповідальністю (н 43)

⁵⁴ Там само.

⁵⁵ М. Ніколенко, 'Господарсько-правове регулювання корпоративних договорів' (дис канд юрид наук, 2021) 136.

статуту чи імперативно визначеним нормам законодавства; за якими встановлюється обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариством (згідно з ч. 4 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ та ч. 2 ст. 26¹ Закону про АТ⁵⁶; передбачення цього положення в корпоративному договорі має наслідком його нікчемність); про появу нових корпоративних прав та обов'язків, оскільки корпоративний договір визначає, конкретизує, змінює порядок реалізації вже наявних корпоративних прав і встановлює особливості виконання обов'язків⁵⁷.

О. Войчишин вказує, що незважаючи на свободу договору в договірному праві, така свобода все ж не є абсолютною. По-перше, мається на увазі, що умови, на яких під загрозою відмови від укладення договору наполягає одна зі сторін, не повинні суперечити законодавству. Наприклад, ч. 3 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ забороняється встановлювати в корпоративному договорі обов'язок учасників забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління ТОВ. У разі наявності таких положень у корпоративному договорі такий договір є нікчемним. По-друге, принцип свободи договору для сторін корпоративного договору обмежується ще одним фактором – статутом. Тому умови, на яких наполягають сторони, не повинні суперечити статуту⁵⁸.

Щодо реалізації принципу свободи договору в корпоративному праві на стадії визначення умов договору, то доцільно зазначити такі положення.

По-перше, до договору можуть бути включені такі досягнення згоди, які допускається законом. Наприклад, корпоративний договір може передбачати умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає (ч. 3 ст. 7 Закону про ТОВ та ТДВ). Важливим аспектом реалізації свободи договору в корпоративному праві є положення ч. 7 ст. 29 Закону про АТ № 2465-ІХ, згідно з якою сторони корпоративного договору можуть обрати право договору, за умови дотримання положень Закону України “Про міжнародне приватне право”. Реалізація цих положень у практичній площині сприятиме євроінтеграційним процесам України та залученню іноземних інвестицій в Україну.

По-друге, сторони в договорі в корпоративному праві можуть відступити від положень актів корпоративного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд. Наприклад, переважне право учасника товариства не застосовується у разі, якщо це передбачено корпоративним договором, стороною якого є такий учасник (ч. 8 ст. 20 Закону

⁵⁶ Закон втратив чинність із 1 січня 2023 р. на підставі Закону України від 27 липня 2022 р. № 2465-ІХ “Про акціонерні товариства”.

⁵⁷ Ніколенко (н 55) 136.

⁵⁸ О. Войчишин, ‘Щодо істотних умов корпоративного договору в товариствах з обмеженою відповідальністю’ (2020) 38 Часопис цивілістики 60. DOI: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i38.368>.

про ТОВ та ТДВ); зміст корпоративного договору може бути неконфіденційним, враховуючи, що згідно з ч. 5 ст. 29 Закону про АТ № 2465-ІХ зміст корпоративного договору не підлягає розкриттю і є конфіденційним, якщо інше не передбачено законом або договором.

По-третє, сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами корпоративного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами. Так, М. Суханов зазначає, що

проаналізувавши положення чинного законодавства, можна дійти висновку про відсутність чітких приписів щодо імперативного визначення вартості часток у статутному (складеному) капіталі юридичних осіб корпоративного типу. Отже, видається цілком можливим та таким, що не суперечить закону, право учасника юридичної особи корпоративного типу самостійно визначати їхню вартість у разі відчуження таких прав, звичайно, з урахуванням ринкової вартості. З огляду на це учасники корпоративного договору вправі також самостійно зумовлювати у договорі вартість корпоративних прав у випадку їх відчуження у майбутньому⁵⁹.

На стадії визначення умов договору в корпоративному праві реалізація принципу свободи договору також має свої обмеження. Як зазначалося вище, обмеження договірної свободи в корпоративному праві встановлюються законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами.

С. Погрібний наголошує, що

свобода договору також може бути обмежена в законодавстві лише тоді, коли це зумовлено названими цілями, за умови, що їх досягнення є більш соціально значущим, ніж досягнення цілей, для яких публічна влада визнала і закріпила в законодавстві принцип свободи договору⁶⁰.

Аналіз нормативно-правових актів свідчить, що сторони в договорі в корпоративному праві не можуть відступити від положень актів корпоративного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це, а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів корпоративного законодавства впливає з їхнього змісту або із суті відносин між сторонами. Наприклад, у Законі про АТ № 2465-ІХ прямо вказується, що корпоративний договір, що встановлює обов'язок акціонерів забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним (ч. 4 ст. 29); правочин щодо усунення чи обмеження відповідальності посадових осіб товариства за вчинення недобросовісних

⁵⁹ М. Суханов, 'Сутність і зміст корпоративного договору як підстави набуття корпоративних прав та обов'язків учасника товариства з обмеженою відповідальністю' [2019] 1 (26) Прикарпатський юридичний вісник 72.

⁶⁰ Погрібний (н 2) 92.

дій є нікчемним (ч. 3 ст. 90); правочини щодо переходу права власності на акції до товариства, вчинені протягом строку, зазначеного в рішенні загальних зборів, за ціною, відмінною від ціни, зазначеної в такому рішенні, є нікчемними (абз. 12 ч. 1 ст. 100) тощо.

Обов'язковість для сторін положень актів корпоративного законодавства впливає з їхнього змісту або із суті відносин між сторонами й унеможливує врегулювання цих відносин за договором у корпоративному праві. Наприклад, договором не можна передбачити зміну розміру статутного капіталу ТОВ, затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника, оскільки згідно з ч. 2 ст. 30 Закону про ТОВ та ТДВ ці питання віднесені до компетенції загальних зборів учасників.

Висновки. Розвиток законодавства, що регулює корпоративні відносини, свідчить про лібералізацію правового регулювання корпоративних відносин, зокрема і щодо свободи договору в корпоративному праві. Свобода договору має бути засадничою категорією регулювання договірних відносин у різних сферах економічної діяльності в Україні, зокрема й у сфері, пов'язаній із діяльністю господарських товариств, безумовно, з визначенням певних обмежень цієї свободи.

У сфері корпоративного права можна виділити договори, які визначають права й обов'язки учасників правовідносин, що передують корпоративним відносинам, спрямовані на виникнення корпоративних відносин і набуття корпоративних прав (засновницький договір, договір про створення ТОВ тощо).

Свобода договору в корпоративному праві передбачає як право учасників корпоративних відносин укладати договори, за якими учасники (акціонери) товариства зобов'язуються реалізовувати свої права та повноваження певним чином або утримуватися від їх реалізації, так і право укладати інші договори, спрямовані на набуття корпоративних прав (договір, за яким виникнення, зміна чи припинення прав та обов'язків щодо відчуження частки у статутному капіталі товариства обумовлені обставинами тощо) або припинення корпоративних прав (договір про припинення товариства тощо).

Свобода договору в корпоративному праві означає можливість учасників корпоративних правовідносин укласти договір, обрати контрагентів за договором і вид договору, визначити умови договору, свої права та обов'язки (зміст договору), враховуючи вимоги, встановлені законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами.

Прояв або реалізація принципу свободи договору в корпоративному праві на стадії визначення умов договору обумовлені такими чинниками: 1) до договору можуть бути включені такі умови, досягнення згоди за якими допускається законом (корпоративний договір може передбача-

ти умови або порядок визначення умов, на яких учасник має право або зобов'язаний купити або продати частку у статутному капіталі (її частину), а також визначати випадки, коли таке право або обов'язок виникає, тощо); 2) сторони в договорі можуть відступити від положень актів корпоративного законодавства і врегулювати свої відносини на власний розсуд (переважне право учасника товариства не застосовується у разі, якщо це передбачено корпоративним договором, стороною якого є такий учасник, тощо); 3) сторони мають право врегулювати у договорі, який передбачений актами корпоративного законодавства, свої відносини, які не врегульовані цими актами.

Обмеження договірної свободи в корпоративному праві встановлюються законом, установчими документами та внутрішньокорпоративними актами. Сторони договору в корпоративному праві не можуть відступити від положень актів корпоративного законодавства, якщо в цих актах прямо вказано про це (у Законі про АТ № 2465-IX прямо вказується, що корпоративний договір, що встановлює обов'язок акціонерів забезпечити голосування згідно з вказівками органів управління товариства, є нікчемним, тощо), а також у разі, якщо обов'язковість для сторін положень актів корпоративного законодавства впливає з їхнього змісту або із суті відносин між сторонами (договором не можна передбачити зміну розміру статутного капіталу товариства з обмеженою відповідальністю, затвердження грошової оцінки негрошового вкладу учасника тощо).

REFERENCES

Bibliography

Authored books

1. Belianevych O, *Hospodarskyi dohovir ta sposoby yoho ukladannia: navchalnyi posibnyk* (Naukova dumka 2002) (in Ukrainian).
2. Vinnyk O, *Problemy pravovoho rehuliuвання korporatyvnykh i partnerskykh vidnosyn: monohrafiia* (Naukovo-doslidnyi instytut pryvatnoho prava i pidpriemnytstva NAPrN Ukrainy 2010) (in Ukrainian).

Edited books

3. Harahonych O, Hrudnytska S, Doroshenko L (ed), *Korporatyvne pravo* (ArtEk 2018) (in Ukrainian).
4. Sishchuk L, 'Korporatyvnyi dohovir' v Hryniak A, Kot O, Pleniuk M (ed), *Onovlennia dohovirnoho rehuliuвання pryvatopravovykh vidnosyn v Ukraini* (NDI pryvat prava i pidpriemnytstva im akad F H Burchaka NAPrN Ukrainy 2020) 395–413 (in Ukrainian).
5. Spasybo-Fatieieva I, Krat V, Mytsa Yu ta inshi, *Tsyvilnyi i Hospodarskyi kodeksy: 2004–2014 rr.* (Spasybo-Fatieieva I red, Pravo 2014) (in Ukrainian).

6. Zhornokui Yu, 'Aksionernyi dohovir: suchasni realii ta tendentsii rozvytku' v Hryniak A, Kot O, Pleniuk M (ed), *Onovlennia dohovirnoho rehuliuвання pryvatnopravovykh vidnosyn v Ukraini* (NDI pryvat prava i pidpryemnytstva im akad F H Burchaka NAPrN Ukrainy 2020) 395–413 (in Ukrainian).

Journal articles

7. Bazhenov M, 'Pryntsyp svobody dohovoru za zakonodavstvom Ukrainy, Frantsii ta Nimechchyny: porivnialno-pravovyi aspekt' (2022) 1 Nove ukrainske pravo 9–15. DOI: <https://doi.org/10.51989/NUL.2022.1.1> (in Ukrainian).
8. Belianevych O, 'Dohovory u sferi hospodariuvannia' (2012) 9 Pravo Ukrainy 197–205 (in Ukrainian).
9. Bitiuk P, 'Do pytannia pro spivvidnoshennia dobrosovisnosti ta svobody dohovoru' (2017) 8 Pidpryemnytstvo, hospodarstvo i pravo 65–70 (in Ukrainian).
10. Doroshenko L, 'Sposoby zakhystu prav storin korporatyvnoho dohovoru: problemni pytannia teorii ta praktyky' (2021) 6 Pravo Ukrainy 97–117. DOI: 10.33498/louu-2021-06-097 (in Ukrainian).
11. Holubieva N, 'Svoboda dohovoru yak pryntsyp tsyvilnoho prava' (2009) 51 Aktualni problemy derzhavy i prava 65–70 (in Ukrainian).
12. Nikolenko M, 'Stanovlennia pravovoho rehuliuвання korporatyvnykh dohovoriv v Ukraini' (2019) 2 Pravo ta innovatsii 41–7 (in Ukrainian).
13. Rieznikova V, Doroshenko L, 'Korporatyvnyi dohovir yak efektyvnyi pravovyi zasib u mekhanizmi korporatyvnoho upravlinnia, yoho sutnist i pravova pryroda' (2022) 4 Pravo Ukrainy 13–28. DOI: 10.33498/louu-2022-04-013 (in Ukrainian).
14. Shcherbyna V, 'Haluzeva nalezhnist korporatyvnykh vidnosyn i problemy yikh zakonodavchoho rehuliuвання' (2021) 6 Pravo Ukrainy 14–25. DOI: 10.33498/louu-2021-06-014 (in Ukrainian).
15. Shcherbyna V, 'Do pytannia shchodo pryntsypiv hospodarskoho prava' (2014) 1 Visnyk Pivdennoho rehionalnoho tsentru Natsionalnoi akademii pravovykh nauk Ukrainy 91 (in Ukrainian).
16. Spasybo-Fatieieva I, 'Aksionerni uhody' (2009) 12 Pravo Ukrainy 182–90 (in Ukrainian).
17. Sukhanov M, 'Sutnist i zmist korporatyvnoho dohovoru yak pidstavy nabuttia korporatyvnykh prav ta obov'iazkiv uchasnyka tovarystva z obmezhenoiu vidpovidalnistiu' [2019] 1 (26) Prykarpatskyi yurydychnyi visnyk 70–3 (in Ukrainian).
18. Tsikalo V, 'Korporatyvni prava: poniattia, oznaky ta klasyfikatsiia' (2010) 11 Pravo Ukrainy 102–11 (in Ukrainian).
19. Voichyshyn O, 'Shchodo istotnykh umov korporatyvnoho dohovoru v tovarystvakh z obmezhenoiu vidpovidalnistiu' (2020) 38 Chasopys tsyvilistyky 58–62. DOI: <https://doi.org/10.32837/chc.v0i38.368> (in Ukrainian).

Theses

20. Bieliaieva A, 'Pryntsyp svobody dohovoru v pravovomu rehuliuванні zovnishno-ekonomichnoho kontraktu' (dys kand yuryd nauk, 2005) (in Ukrainian).
21. Nikolenko M, 'Hospodarsko-pravove rehuliuвання korporatyvnykh dohovoriv' (dys kand yuryd nauk, 2021) 212 (in Ukrainian).
22. Pohribnyi S, 'Mekhanizm ta pryntsypy rehuliuвання dohovirnykh vidnosyn u tsyvilnomu pravi Ukrainy' (dys dokt yuryd nauk, 2009) (in Ukrainian).
23. Shtym T, 'Aksionerni uhody, pravochyny iz zainteresovanistiu ta znachni pravochyny v aksionernykh tovarystvakh' (dys kand yuryd nauk, 2014) (in Ukrainian).

Ліна Дорошенко

Conference papers

24. Kalaury I, 'Svoboda dohovoru yak proiav dyspozytyvnosti v rehuliuванні korporatyvnykh vidnosyn' v *Korporatyvni pravochyny: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (Prykarpatskyi natsionalnyi universytet imeni Vasylia Stefanyka 2013) (in Ukrainian).

Lina Doroshenko

CONTRACTUAL FREEDOM WITHIN CORPORATE LAW AND ITS RESTRICTIONS

ABSTRACT. The development of legislation regulating corporate relations indicates the liberalization of legal regulation of corporate relations including contractual freedom within corporate law.

The purpose of the article is to determine the essence of contractual freedom within corporate law, to clarify specific features of the manifestation of contractual freedom regulation of corporate relations and its restrictions in order to improve the mechanism of regulation of contractual relations within corporate law of Ukraine.

It has been established that contractual freedom within corporate law involves both the right of members of corporate relations to conclude contracts, where the participants (shareholders) of the company undertake to exercise their rights and powers in a certain way or refrain from exercising them, as well as the right to conclude other contracts aimed at acquiring or terminating corporate rights.

It has been determined that contractual freedom within corporate law means the possibility of members of corporate legal relations to conclude a contract, to choose counterparties under the contract and the type of contract, to determine the terms of the contract, their rights and obligations (content of the contract), taking into account the requirements established by law, constituent documents and internal corporate acts.

The manifestation or realization of the principle of contractual freedom within corporate law at the stage of determining the terms of the contract is preconditioned by the following factors: 1) the contract may include such conditions, when reaching an agreement under the contract is allowed by law (the corporate contract may provide the conditions or the procedure for determining the conditions, when the member has the right or is obliged to buy or sell a share in the charter capital (its part), as well as to determine cases when such a right or obligation arises, etc.); 2) the parties to the contract may depart from the provisions of the acts of corporate legislation and regulate their relations at their own discretion (the overriding right of a member of the company is not applied, if it is provided by a corporate contract, whose party is such a member, etc.); 3) the parties have the right to regulate their relations in the contract provided by the acts of corporate legislation, which are not regulated by these acts.

It has been proved that restrictions of contractual freedom within corporate law are established by law, constituent documents and internal corporate acts. The parties to the contract within corporate law cannot deviate from the provisions of corporate legislation acts, if these acts directly state about this (the law directly states that a corporate contract

www.pravolia.com.ua

ПРАВО

establishing the obligation of shareholders to ensure voting in accordance with the instructions of the corporate bodies of the company is null and void, etc.), as well as in case that the obligatory nature of the provisions of corporate legislation acts for the parties follows from their content or from the essence of the relationship between the parties (the contract cannot provide the change in the size of the charter capital of a limited liability company, approval of the monetary value of a member's non-monetary contribution, etc.).

KEYWORDS: contractual freedom; commercial contracts; European integration; corporate law; corporate relations; corporate contract; shareholders' agreements; judicial protection; restrictions on contractual freedom.

Смокович М. І., Бевзенко В. М. Адміністративний процес України: теорія, практика : Підручник. Заг. ред. д. ю. н., проф. Бевзенка Володимира. Пер. з нім. і адапт Рижкова Геннадія. Видання третє, змінене, доповнене і перероблене. Київ : ВД “Дакор”, 2022. 1256 с.

У підручнику викладено повний зміст сучасного адміністративного процесу України, пропонуються його історія, зміст, форми (провадження), інші поняття, категорії, інститути: передумови захисту в адміністративному процесі прав, свобод, інтересів, процесуальний розсуд, адміністративна юрисдикція і підсудність адміністративних справ. Охарактеризовано види й особливості учасників адміністративної справи і процесу. Описано такі процесуальні інститути, як строки, судові витрати, судові виклики і повідомлення, докази і доказування, процесуальний примус. Розкрито особливості провадження в адміністративному суді першої інстанції; надано оцінку сутності перегляду рішень адміністративних судів, інших стадій адміністративного процесу.

Третє видання зміненого, доповненого і переробленого Підручника, доповнено описанням адміністративного процесу на Українських землях інших держав у міжвоєнний час 1919–1939 р.р., судівництва на Українських землях у воєнний час 1939–1945 р.р. Присвячено увагу сутності ризиків хибного тлумачення норм права в адміністративному процесі. Розкрито зміст тлумачення і правозастосування в адміністративному процесі, описано сутність, суб'єктів й види методології процесуальної поведінки.

Видання розраховане на студентів, викладачів, науковців. Стане у нагоді юристам–практикам, адвокатам, суддям, працівникам апаратів судів, органів державної влади, державних органів, державних, комунальних підприємств, установ, організацій, органів місцевого самоврядування, органів влади Автономної Республіки Крим, інших суб'єктів владних повноважень.

Виклад підручника, законодавства України, Федеративної Республіки Німеччина – станом на 01 лютого 2022 року.